

Takács Judit – Szalma Ivett

A homoszexualitással kapcsolatos társadalmi attitűdök vizsgálata Magyarországon és Romániában

Tanulmányunkban a homoszexualitás, illetve a melegek és leszbikusok társadalmi elfogadottságával, valamint az azonos nemű párok általi örökbefogadással kapcsolatos társadalmi attitűdöket vizsgáljuk a European Social Survey (ESS) és a European Values Study (EVS) longitudinális survey-kutatások romániai és magyarországi adatainak összehasonlítása alapján. A két vizsgált ország számos tekintetben nagyon hasonlít egymásra: mindkettő „verbálisan” családcentrikus társadalomnak tekinthető, azaz az emberek a családot tartják a legfontosabbnak az életükben és a válaszadók többsége azzal is egyetért, hogy gyermek nélkül sem a nők, sem a férfiak nem élhetnek teljes életet. Ugyanakkor egyik országban sincs lehetőség az azonos nemű párok általi közös örökbefogadásra és a társadalmi elfogadás is korlátozott mértékű e kérdés vonatkozásában. A homoszexualitással kapcsolatos attitűdök tekintetében azonban jelentős különbséget várunk a két ország között, mivel Magyarországon 2009 óta létezik a bejegyzett élettársi kapcsolat jogintézménye azonos nemű partnerek számára, miközben Romániában semmilyen jogi lehetőség nem áll az azonos nemű párok rendelkezésére, mely által intézményesíthetnék párkapcsolatukat.

Elemzésünk során először a homoszexualitás, illetve a melegek és leszbikusok, majd pedig az azonos nemű párok általi örökbefogadás társadalmi elfogadottságát vizsgáljuk leíró statisztikák (átlagok és keresztábra-elemzések) áttekintésével. Végül lineáris regressziós modellek segítségével azt vizsgáljuk, hogy milyen tényezők magyarázhatják a homofóbiát és az azonos nemű párok általi örökbefogadással kapcsolatos attitűdök alakulását a két országban.

Kulcsszavak: homoszexualitás, örökbefogadás, gyermekvállalási attitűdök, European Values Study, European Social Survey.

I. BEVEZETÉS

Tanulmányunkban homoszexualitással kapcsolatos társadalmi attitűdöket vizsgálunk két közép-kelet-európai országban: Magyarországon és Romániában; azaz arra vállalkozunk, hogy egy régió belül két szomszédos ország empirikus adatait hasonlítsuk össze, amire viszonylag ritkán kerül sor. Vizsgálatainkat két nagymintás, többlépcsős valószínűségi mintavételt alkalmazó longitudinális survey-kutatás, a European Social Survey (ESS) és a European Values Study (EVS) romániai és magyarországi adatainak összehasonlítása alapján végeztük.

Elemzésünk során az EVS-ben szereplő kérdések közül először a homoszexualitás „megengedhetőségét” tekintjük át a szexuális moralitással kapcsolatba hozható további tényezők – abortusz, prostitúció, alkalmi szexuális kapcsolat, házasságon kívüli viszony – megítélésével összefüggésben, majd a homoszexuális szomszédválasztási preferenciákat más társadalmi csoportokkal összehasonlítva vizsgáljuk és röviden áttekintjük a homoszexuális párok általi örök-

befogadás társadalmi megítélését a két országban. Ezután bemutatjuk a meleg és leszbikusok társadalmi elfogadottságának mérésére szolgáló ESS-változó eredményeit. Végül lineáris és logisztikus regressziós modellek segítségével vizsgáljuk, hogy milyen tényezők magyarázhatják a homoszexualitással kapcsolatos attitűdök alakulását a két országban.

E kérdések vizsgálata több szempontból is aktuális: már számos európai országban lehetővé vált az azonos nemű párok házasságkötése és az azonos nemű párok általi közös örökbefogadás, de Romániában és Magyarországon hiányoznak ezek a jogintézmények. Ugyanakkor gyakran válik vitakérdéssé, különösen a volt államszocialista országok tekintetében, hogy vajon érdemes-e egyáltalán gondolkodni a különböző és az azonos nemű párok számára a család- és szociálpolitika területein egyenlő bánásmódot biztosító jogintézmények bevezetésén, ha az adott országokban homofób a közhangulat. Ebben az összefüggésben szoktak elhangzani azok az érvek, melyek szerint e kérdések (egyelőre) nem kerülhetnek napirendre, hiszen „nem érett még meg a társadalom a meleg és a leszbikus állampolgárok egyenjogúsítására”. Tanulmányunkban arra szeretnénk föl hívni a figyelmet, hogy a homoszexualitással összefüggésbe hozható attitűd-kérdések megítélése közel sem statikus és egységes: a vélemények időben és különböző társadalmi-demográfiai tényezőktől függően is változhatnak.

2. A HOMOSZEXUALITÁS TÁRSADALMI MEGÍTÉLÉSÉNEK HÁTTERE

A leszbikusok és a meleg általános társadalmi elfogadottságával kapcsolatban több nemzetközi kutatásról lehet beszámolni, melyek a válaszadók nemével, korával, vallásosságával, tradicionális nemiszerep-felfogásával és heteroszexizmusával,¹ a nemek közötti egyenlőségről és az abortuszról alkotott nézeteivel, valamint erkölcsi és politikai beállítódásaival összefüggésben tárgyalták a kérdéskört (a források áttekintését ld. Takács–Szalma 2013: 9). Emellett rendelkezésre állnak olyan összehasonlító európai vizsgálati eredmények is, melyek szerint a homoszexualitással kapcsolatos attitűdöket az is nagymértékben befolyásolja, hogy az adott országban milyen jogi szabályozás működik: ahol már bevezették az adott területet szabályozó törvényt, ott a közvélemény is támogatóbbnak tűnt, mint máshol. Például, 20 európai ország 2002 és 2008 közötti vizsgálata azt mutatta, hogy a homoszexualitás társadalmi megítélése ott a legkedvezőbb, ahol a törvények lehetővé tették a homoszexuális párok házassodását és örökbefogadását (Akker et alii 2013). Ezeket a megközelítéseket abból a szempontból szokták kritizálni, hogy fordított oksági viszonyt feltételeznek. Kétségtelen, hogy ott, ahol elfogadóbb a társadalom, nagyobb eséllyel vezetnek be „melegbarát” jogintézményeket, azonban az a feltételezés

1 A heteroszexizmus a heteronormativitás szinonimája abban az értelemben, hogy mindkét fogalom a heteroszexualitásnak előjogokat parancsoló normák következményeire utal (Fraser 1997) és egyaránt értelmezhetők azon *kulturális imperializmus* megnyilvánulásaiként, melynek keretében a domináns heteroszexuális többségi csoport egyetemes emberiként tételezett tapasztalatai és kultúrája olyan normaként tűnnek föl, melytől eltérni csak a deviancia és a kisebbségség irányában lehet (Young 1990). Emellett mindkét fogalom értelmezhető a szexuális stigmát – azaz: a nem-heteroszexuális viselkedés-, identitás-, kapcsolat- vagy közösségformák elutasítására vonatkozó társadalmi tudást – továbbörökítő kulturális ideológiaként is (Herek 2004).

sem lehet alaptalan, hogy a jogintézmények is hatnak a társadalmi attitűdök formálódására (ez utóbbi feltételezést vizsgáltuk egy korábbi tanulmányunkban: ld. Takács–Szalma 2012).

Az Európai Unión belül is nagy változatosság tapasztalható abban a tekintetben, hogy hol engedélyezik az azonos nemű párok házasságkötését, élettársi kapcsolatuk hivatalos bejegyzését, illetve az azonos nemű párok általi közös örökbefogadást. Az 1. táblázatban összefoglaltuk, hogy 21 európai országban az 1989 és 2014 közötti időszakban mikor vezették be e jogintézményeket. A meleg és leszbikus párok számára a világon először 2001-ben vált lehetővé a házasságkötés és a közös örökbefogadás, amikor a holland jogalkotók úgy döntöttek, hogy a házasság intézményét egyenlő mértékben kell hozzáférhetővé tenni a különböző és az azonos nemű párok számára Hollandiában. A holland házasság „megnyitása” az azonos nemű párok előtt egyúttal a – házassággal járó – szülői jogok kiterjesztését is jelentette. Ugyanakkor például Portugáliában az azonos nemű házasság jogintézményének 2010-es bevezetése nem járt együtt a szülői jogok kiterjesztésével.

1. táblázat. *Az azonos nemű partnerek házassága, regisztrált élettársi kapcsolata és az azonos nemű párok általi közös örökbefogadás jogintézményeinek bevezetése 21 európai országban (1989–2014)*

Ország	Azonos nemű partnerek házassága	Azonos nemű partnerek regisztrált élettársi kapcsolata	Azonos nemű párok általi közös örökbefogadás
Ausztria	–	2010	–
Belgium	2003	2000	2006
Csehország	–	2006	–
Dánia	2012	1989	2007/2009
Egyesült Királyság	2013/2014	2005	2002 ²
Finnország	–	2002	2009 ³
Franciaország	2013	1999	2013
Hollandia	2001	1998	2001
Horvátország		2014 ⁴	
Írország	–	2010/2011 ⁵	–
Izland	2010	1996	2006
Luxemburg	2014/2015 ⁶	2004	2014/2015
Magyarország	–	2009 ⁷	–
Málta		2014	2014
Németország	–	2001	2004 ⁸
Norvégia	2008/2009 ⁹	1993	2009
Portugália	2010	–	– ¹⁰
Spanyolország	2005	–	2005

Ország	Azonos nemű partnerek házassága	Azonos nemű partnerek regisztrált élettársi kapcsolata	Azonos nemű párok általi közös örökbefogadás
Svájc	–	2004	–
Svédország	2009	1994	2003
Szlovénia	–	2005	2011 ¹¹

Forrás: A szerzők saját áttekintése

Az általunk vizsgált két ország közül egyikben sincs lehetőség azonos nemű partnerek házasságkötésére vagy közös örökbefogadásra, de Magyarországon 2009-től az azonos nemű párok igénybe vehetik a regisztrált élettársi kapcsolat jogintézményét. A 20. század második feléig visszatekintve elmondható, hogy Magyarország megelőzte Romániát a homoszexualitás dekriminalizációja, valamint a lesbikus és meleg állampolgárokat érintő antidiszkriminációs szabályozás megalkotása tekintetében.

Magyarországon már 1961-ben megszűnt a felnőttek közötti kölcsönös beleegyezésen alapuló homoszexuális gyakorlatok általános büntethetősége (ami korábban kizárólag a férfiakat sújtotta). Ám a továbbiakban is eltérően határozták meg a beleegyezési korhatárt hetero- és homoszexuális kapcsolatokban: az előbbieket 14 év, az utóbbiaknál 20 év volt a korhatár. Emellett megjelent a „másokat megbotránkoztató módon” elkövetett fajtalanság büntetése; va-

2 Az *Adoption & Children Act* bevezetésével Angliában és Walesben; Skóciában csak 2009-től.

3 Azonos nemű partnerkapcsolat keretein belül csak a másik partner saját (biológiai) gyermekének örökbefogadása engedélyezett.

4 A horvát parlament 2014 júliusában fogadta el az azonos nemű párok élettársi kapcsolatára vonatkozó törvényt, melyben szerepel a partner (biológiai) gyermekének örökbefogadásához hasonló jogokat biztosító partner-gyám intézmény bevezetése is.

5 Írországban a regisztrált élettársi kapcsolat jogintézményének bevezetéséről szóló, 2010-ben elfogadott törvény (*Civil Partnership and Certain Rights and Obligations of Cohabitants Act*) 2011 januárjában lépett hatályba.

6 A luxemburgi parlament 2014 júniusában fogadta el az azonos nemű párok házasságára és közös örökbefogadására vonatkozó törvényt, ami 2015 januárjában lép hatályba.

7 Magyarországon e jogintézményt a bejegyzett élettársi kapcsolatáról szóló 2007/CLXXXIV. törvény hozta létre, ám csak a (bejegyzett élettársi kapcsolatáról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról című) 2009/XXIX. törvény bevezetésével lépett hatályba.

8 Azonos nemű partnerkapcsolat keretein belül csak a másik partner saját (biológiai) gyermekének örökbefogadása engedélyezett.

9 A norvég parlament 2008 júniusában fogadta el az erre vonatkozó törvényt, ami 2009 januárjában lépett hatályba.

10 Portugáliában 2013-ban törvényjavaslatot nyújtottak be az azonos nemű párok általi közös örökbefogadás engedélyezésére, de 2014. márciusban a parlamenti többség a javaslat ellen szavazott.

11 Szlovénia helyzete különleges, mert itt az eredetileg 1976-ban bevezetett (az örökbefogadó szülők neméről nem rendelkező) szabályozást értelmezték újjá: 2011-ben szlovén jogi szakértők kimutatták, hogy az 1976 óta érvényben lévő törvényi keretek valójában megengedik az azonos nemű partnerkapcsolat keretein belül is a másik partner (biológiai) gyermekének örökbefogadását.

lamint megszüntették a különbségtételt a nők és a férfiak között, azaz ettől kezdve a nők is büntethetővé váltak: amennyiben például azonos nemű partnerükkel zajló kapcsolatukat valaki megbotránkoztatónak ítélte és emiatt őket följelentette (Takács 2007). 1978 és 2002 között a homoszexuális kapcsolatok vonatkozásában 18 évre módosították a beleegyezési korhatárt, míg 2002-ben bevezették az egységes 14 éves beleegyezési korhatárt. 2004. januárban lépett hatályba az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény, melyben a diszkriminációtól védendő kategóriák között egyaránt szerepelt a szexuális irányultság és a nemi identitás. Magyarországon 1996 óta ismerik el az azonos nemű partnerek élettársi kapcsolatát, miután az 1996. évi XLII. törvény kiterjesztette a Polgári Törvénykönyv élettársi kapcsolatokat szabályozó rendelkezéseit az azonos nemű párokra is (Farkas 2001). A bejegyzett élettársi kapcsolat jogintézményét a 2007./CLXXXIV. törvény hozta létre, ám csak a – bejegyzett élettársi kapcsolatáról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról szóló – 2009./XXIX. törvény bevezetésével lépett hatályba. Ma Magyarországon csak házaspárok számára adott a lehetőség közös örökbefogadásra, de a törvény nem tiltja, hogy egyedülállóként leszbikus nők vagy meleg férfiak örökbe fogadhassanak.¹²

Romániát 1996-ig jellemezte a homoszexualitás általános kriminalizációja: ekkoriban a kölcsönös beleegyezésen alapuló homoszexuális gyakorlatokat nők és férfiak körében egyaránt egytől öt évig terjedő börtönbüntetéssel sújthatták (Carstocea 2010). 1996-tól új törvény lépett életbe, mely alapján a nyilvános helyen vagy közbotrányt okozó módon elkövetett homoszexuális gyakorlatokat büntették; emellett a törvény „homoszexuális propaganda” ellenes rendelkezései a meleg és leszbikusok szólás- és egyesülési szabadságát is korlátozták (Long 1999). Ezt a hírhedt 200-as paragrafust csak 2001-ben törölték el, ugyanakkor már 2000-ben életbe lépett egy általános antidiszkriminációs törvény, mely tiltotta többek között a szexuális orientáción alapuló megkülönböztetést is. Ma Romániában az azonos nemű partnerkapcsolatok semmiféle formáját nem ismerik el hivatalosan. A romániai törvények ugyan lehetővé teszik egyedülállók számára is az örökbefogadást, így elvileg lehetőség lenne arra, hogy leszbikus nők vagy meleg férfiak szexuális orientációjukat titokban tartva örökbe fogadhassanak, de kiszámíthatatlan, hogy milyen következményekkel járna, ha egy egyedülálló örökbefogadó szülőről utólag kiderülne, hogy meleg vagy leszbikus (Carstocea 2010).

3. ADATOK, MÓDSZEREK ÉS HIPOTÉZISEK

A homoszexualitással kapcsolatos társadalmi attitűdökre vonatkozó adataink a European Social Survey (ESS) és a European Values Study (EVS) 2008-as adatállományából származnak. Mindkét adatbázisban több mint 30 európai ország szerepel, azonban jelen tanulmány csak két or-

12 A 2012–2014 között zajló *Halmazott diszkrimináció: egyéni és intézményi percepciók, hatások és cselekvések* című (101468. számú) OTKA-kutatásnak a magyar örökbefogadás rendszerét vizsgáló része alapján elmondható, hogy meleg és leszbikus emberek élnek is azzal a lehetőséggel, hogy – hivatalosan – egyedülállóként örökbe fogadhassanak Magyarországon.

szág, Magyarország és Románia adataira fókuszál. Mivel Románia csak az ESS 3. és 4. hullámában vett részt, így a 2008-as romániai eredmények a legfrissebbek.

Az EVS 1981 óta kilencévente méri fel egységes szempontrendszer alapján a kontinens országaiiban élők értékvalasztásait, attitűdjeit, normáit. Az első három EVS-hullámban (1981, 1990, 1999) két olyan változó szerepelt, mely a homoszexualitással, illetve a homofóbiával kapcsolatos attitűdök mérésére szolgált. Az egyik egy tízes egyetértési skálán megválaszolható kérdés: „Kérem, mondja meg a következő állításokról, hogy azokat mindig megengedhetőnek tartja-e, vagy soha meg nem engedhetőnek tartja, vagy valami a kettő között: Homoszexualitás”. Sajnos e változó értelmezése elég problematikus, mivel nehéz eldönteni, hogy a „megengedhetőségről” való nyilatkozás itt pontosan mire vonatkozik.¹³ Ennél jóval konkrétabb tartalmú és ezért könnyebben értelmezhető változó a szomszédpreferenciákat firtató másik EVS-kérdés, mellyel a homoszexuálisoktól és más – többnyire elutasított – csoportoktól való társadalmi távolságtartás válik mérhetővé. E kérdés így hangzott: „Ezen a listán különböző típusú emberek vannak. [Bűntetett előéletűek; Más fajhoz tartozó emberek; Szélsőbaloldaliak; Erősen iszákosak; Szélsőjobboldaliak; Nagycsaládosok; Érzelmileg bizonytalan emberek; Muzulmánok; Bevándorlók, külföldi vendégmunkások; AIDS-esek; Kábítószeresek; Homoszexuálisok; Zsidók; Cigányok; Keresztények] Ki tudná választani azokat, akiket Ön nem szeretne szomszédainak, ha vannak ilyenek?”

A 2008 és 2010 közötti időszakban lezajlott negyedik EVS-adatfelvételbe bekerült egy új kérdés is, mely a homoszexuális párok örökbefogadására vonatkozott. Az EVS egy szigorú standardok szerint megtervezett nemzetközi összehasonlító kutatás, amelynek keretében minden résztvevő országnak pontosan olyan formában kell(ene) a változókat lekérdeznie, ahogy azok a központi kérdőívben megtalálhatók. Ennek ellenére az eredeti angol nyelvű változó helyett – ami így szólt: „Homosexual couples should be able to adopt children”, azaz: „Lehetővé kellene tenni, hogy homoszexuális párok gyermekeket fogadhassanak örökbe” – a kérdőív magyar változatába ez, az eredetivel ellentétes értelmű állítás került: „Homoszexuális pároknak nem szabadna gyermekeket örökbe fogadni”.¹⁵ Módszertani szempontból ez a két állítás nem összehasonlítható – abban az esetben sem, ha a skálákat megfordítjuk. Ennek következtében a magyar adatokat nem lehet összehasonlítani a felvételben szereplő többi ország adataival. A romániai adatfelvétel során ezt a hibát nem követték el, így a romániai adatok tekintetében lehetőség nyílt európai összehasonlításra is.

Az ESS-ben szereplő, általunk vizsgált változó a „Hagyni kell, hogy a meleg férfiak és a leszbikus nők szabadon éljék az életüket melegeként és lesbikusként úgy, ahogy akarják” kijelentéssel való

13 Az e változó használhatóságával kapcsolatos fenntartásainkat egy korábbi tanulmányunkban már hangoztattuk: ld. „nehéz eldönteni, hogy a homoszexualitás fogalma [itt] milyen elméleti megfontolás(ok)ra, viselkedés- és/vagy identitásformákra vonatkozik” (Takács–Szalma 2012: 65).

14 A nehezen értelmezhető „más fajhoz tartozó” kifejezés az EVS magyar kérdőívében szerepel.

15 Forrás: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/evs/surveys/survey-2008/participatingcountries/Q47.C> – letöltve: 2010-11-26. A szerzők nem rendelkeznek arra vonatkozó információval, hogy pontosan kik és miért változtatták meg az eredeti EVS kérdőívben szereplő kérdés tartalmát. Az EVS 2008-as hullámában résztvevő országok közül még egy helyen, Spanyolországban fordult elő, hogy e változóknak az eredetivel ellentétes értelmű változatát használták. Lásd: http://info1.gesis.org/EVS/Translation/EVS_Table_Translation2008.html – letöltve: 2013-03-05.

egyetértés mértékét mérte egy ötfokú skálán (ahol az 1-es érték erős egyet nem értést jelentett, azaz a meleg és a leszbikusok alacsony társadalmi elfogadottságát jelezte, míg az 5-ös erős egyetértést jelzett, azaz a meleg és a leszbikusok magas társadalmi elfogadottságát jelezte).¹⁶ Ez egy ESS alapváltozó: a két évente lekérdőzendő ESS kérdőívek állandó része, mely 2002 óta az összes ESS adatgyűjtési hullámban szerepelt. E változó használatának egyik nagy előnye világos megfogalmazása és érthetősége (a homoszexualitás „megengedhetőségére” kérdező EVS-változóval szemben itt például konkrét emberekről van szó), bár itt sem állnak rendelkezésre olyan empirikus adatok, melyek alapján következtetni lehetne az adott kijelentéshez kapcsolódó értelmezési tartomány pontos tartalmaira.

Az adatok elemzéséhez többféle módszert alkalmaztunk: először a leíró statisztikákat értelmeztük kontingenciatablák készítésével és az átlagértékek összehasonlításával. Ezt követően magyarázó modelleket vizsgáltunk lineáris és logisztikus regresszió segítségével. A regressziós elemzést a STATA 11.1 statisztikai programmal végeztük.

Számos tényező hatással lehet arra, hogy az emberek miként vélekednek a homoszexualitás „megengedhetőségéről”, a meleg és leszbikusok életmódjának elfogadhatóságáról és az azonos nemű párok általi örökbefogadásról. Minden bizonnyal befolyásolja e kérdések megítélését többek között az adott ország kultúrája, demokratikus hagyományai és a nemi szerepekkel kapcsolatos felfogások – de az országos szintű változók hatásainak tanulmányozásától most el kell tekintenünk. Itt csak egyéni szintű változókra koncentrálnunk, mivel azt vizsgáljuk, hogy egy-egy országon belül milyen tényezők befolyásolhatják az általunk kiválasztott attitűdkérdések megítélését.

Hipotéziseink megalkotása során a homoszexualitással kapcsolatos különböző attitűdkérdések magyarországi és európai vizsgálataira alapuló korábbi kutatási tapasztalatainkra támaszkodtunk (Takács–Szalma 2011, 2012, 2013). Így jelen tanulmányunkban is az egyének társadalmi háttérét meghatározó demográfiai alapjellemzők mellett az attitűdök funkcionális elméletének alkalmazásával (Herek 1984) a homoszexualitással kapcsolatos attitűdöknek elsősorban azokra a szimbolikus funkcióira koncentráltunk, melyek összefüggésbe hozhatók vallási és politikai szocializációs folyamatokkal, a tradicionális társadalmi nemi szereprendszer működésével és a különféle társadalmi kisebbségi csoportok, például a bevándorlók, ellen irányuló előítéletekkel.

Mindezek alapján a következő hipotéziseket alkottuk:

H.1. A nők, a fiatalabbak, a magasabb iskolai végzettségűek és a városiasabb környezetben élők „megengedőbbek a homoszexualitás felé” (bármit is jelentsen ez pontosan), nyitottabbak általában a meleg férfiak és a leszbikus nők, valamint a homoszexuális szomszédok irányában, mint a férfiak, az idősebbek, az alacsonyabb iskolai végzettségűek és a kisebb településeken élők.

¹⁶ Az elemzés során a kérdőívben szereplő egyetértési skála eredeti sorrendjét megfordítottuk és újrapodoltuk.

H.2. *A vallásossággal kapcsolatban feltételezzük, hogy mind a felekezethez tartozás, mind a vallási szertartások látogatási gyakorisága tekintetében erősen – és negatívan – hathat a homoszexualitással kapcsolatos attitűdökre.*

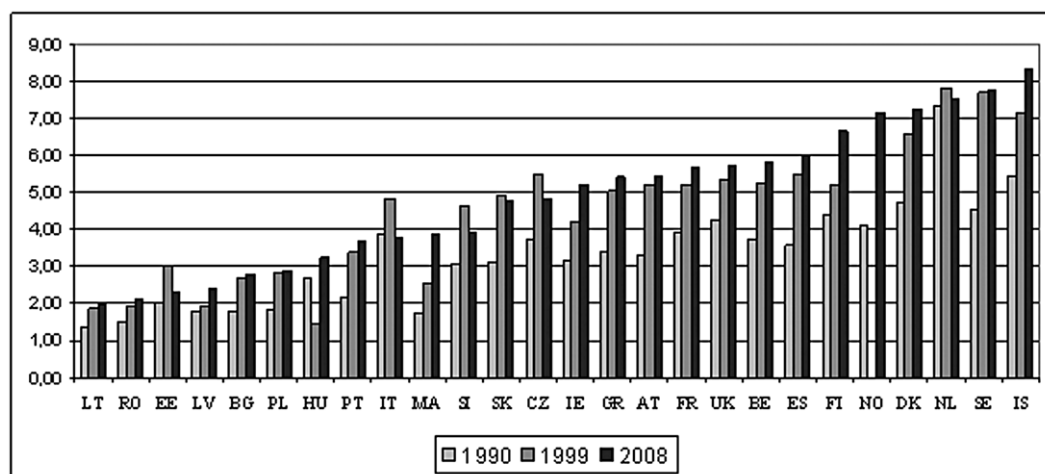
H.3. *A politikai nézetekkel, az idegenellenséggel, a tradicionális női szerepek elfogadásával, a demokrácia működésével és a saját étellel való elégedettséget mérő változókkal kapcsolatban a következő feltevéseket fogalmaztuk meg: A szélsőségesen jobboldali politikai orientáció, a bevándorlók elutasítása, a hagyományos női szerepek elfogadása, valamint a demokrácia működésével és a saját étellel való elégedetlenség szintén együtt járhat a homofób nézetekkel.*

4. EREDMÉNYEK

Az EVS-adatokból arra következtethetünk, hogy a legtöbb európai országban 1990 és 2008 között megengedőbbé váltak a homoszexualitással kapcsolatban a válaszadók. Az 1. ábrán az is látszik, hogy a vizsgált európai mezőnyben Magyarország és – különösen – Románia a kevésbé megengedő társadalmak között szerepelnek. Ugyanakkor, 1990-hez képest 2008-ra mind Romániában, mind Magyarországon a nagyobb mértékű megengedés irányában változott a trend, azaz elfogadóbb lett a társadalom¹⁷ – bár az észak-nyugat-európai országokhoz viszonyítva továbbra is alacsonynak tekinthető a meleg és a leszbikusok társadalmi elfogadottsága mindkét országban.

Az EVS-adatbázis alapján összehasonlítható a homoszexualitás, az abortusz, a prostitúció, az alkalmi szexuális kapcsolatok és a házasságon kívüli viszonyok „megengedhetősége”. Az EVS-kérdőívben ez az öt változó szerepelt – hús negatív vagy legalábbis vitatott megítélésű témakör között, mint például az eutanázia vagy az adócsalás –, melyekkel valószínűsíthetően a szexuális moralitás látens fogalmát próbálták (fel)mérni. A 2. táblázatban látható, hogy az öt vizsgált témakör közül az abortusz iránti attitűdök a leginkább megengedők Magyarországon, ezzel szemben a házasságtörés számít a legkevésbé tolerálható cselekménynek, különösen a női válaszadók körében; ez a különbség a két nem között mindkét országban statisztikailag szignifikáns. A nők a férfiakhoz képest jóval megengedőbbek a homoszexualitással kapcsolatban, azonban csak a román adatok mutatnak szignifikáns különbséget. Ugyanakkor a nők kevésbé megengedők a prostitúcióval szemben – ez az eredmény viszont csak a magyar adatok tekintetében hozott statisztikailag szignifikáns különbséget.

17 Az EVS adatok szerint 1990 és 2008 között a magyar átlagérték 2,7-ről 3,2-re, míg a romániai 1,5-ről 2,1-re változott. A magyar adatok szerint 1990 és 1999 között csökkent, majd 2008-ra mindkét korábbi adathoz képest nőtt a homoszexualitás „megengedhetősége” Magyarországon. Az 1990 és 1999 közötti magyarországi (2,7-ről 1,4-es átlagértékre) csökkenéshez hasonló jelenséget egyetlen más vizsgált országban sem lehetett tapasztalni, ezért talán érdemes némi fenntartással kezelni ezeket a magyar eredményeket.

1. ábra. A homoszexualitás „megengedhetősége” 26 európai országban 1990 és 2008 között
(1 = soha nem megengedhető; 10 = mindig megengedhető)¹⁸

Forrás: European Values Study 1990, 1999, 2008; saját számítás

2. táblázat. A homoszexualitás, az abortusz, a prostitúció, az alkalmi szexuális kapcsolatok és a házasságon kívüli viszonyok „megengedhetősége” Magyarországon és Romániában. Átlagpontszámok (1 = soha meg nem engedhető; 10 = mindig megengedhető)

	Magyarország		Románia	
	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak
Házasságként/nőként viszonyt folytatni	1,73	2,21	1,84	2,25
Homoszexualitás	3,47	3,06	2	2,25
Abortusz	4,75	4,9	3,54	3,77
Alkalmi szexuális kapcsolat	2,93	4,04	1,94	2,64
Prostitúció	2,21	3,14	1,76	2,13

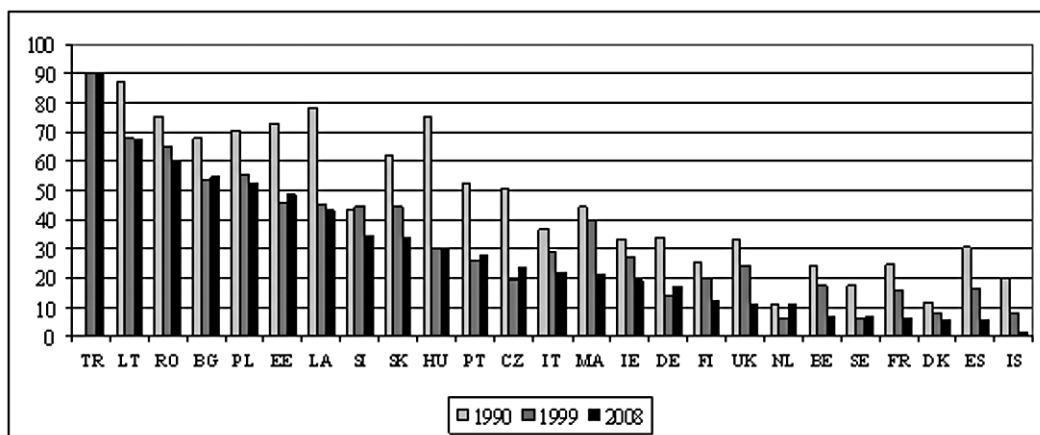
Forrás: European Values Study 2008, saját számítás

A 2. táblázatban bemutatott eredmények szerint a szexuális moralitással összefüggésbe hozható változók közül a magyarországi válaszokhoz hasonlóan Romániában is az abortusz tűnik a leginkább tolerálható cselekménynek. Azonban míg Magyarországon a legkevésbé elfogadott a

¹⁸ Az EVS adatok szerint 1990 és 2008 között a magyar átlagérték 2,7-ről 3,2-re, míg a romániai 1,5-ről 2,1-re változott. A magyar adatok szerint 1990 és 1999 között csökkent, majd 2008-ra mindkét korábbi adathoz képest nőtt a homoszexualitás „megengedhetősége” Magyarországon. Az 1990 és 1999 közötti magyarországi (2,7-ről 1,4-es átlagértékre) csökkenéshez hasonló jelenséget egyetlen más vizsgált országban sem lehetett tapasztalni, ezért talán érdemes némi fenntartással kezelni ezeket a magyar eredményeket.

házasként viszony folytatni, addig a román válaszadók a prostitúciót tartják a legkevésbé megengedhetőnek.

A homoszexualitás „megengedhetőségénél” jóval konkrétabb és ezért könnyebben értelmezhető változó a szomszédpreferenciákat firtató kérdés, mellyel a homoszexuálisoktól és más – többnyire elutasított – csoportoktól való társadalmi távolságtartás válik mérhetővé. Az 2. ábrán látható, hogy a vizsgált országok közül Törökországban, Litvániában, Romániában, Bulgáriában és Lengyelországban a válaszadók többsége arról számolt be az 1990, illetve 1999 és 2008 közötti időszakokban, hogy nem szeretne homoszexuális szomszédot. Magyarországon viszont 1990 és 2008 között nagymértékben (75,3%-ról 29,5%-ra) csökkent a potenciális homoszexuális szomszédok elutasítottsága.

2. ábra. Homoszexuális szomszédpreferenciák Európában 1990 és 2008 között:

Homoszexuális szomszédot elutasítók aránya (%)¹⁹

Forrás: European Values Study 1990, 1999, 2008; saját számítás

A 3. táblázatban összefoglalt eredmények szerint a különböző társadalmi csoportokhoz tartozó emberekkel szembeni előítéletesség szemmel láthatóan csökken 1990 és 2008 között Magyarországon és Romániában egyaránt. Magyarországon a legnagyobb mértékben éppen a homoszexuálisok irányában válnak elfogadóbbá a kérdezettek. Romániában 1990 és 1999 között mintegy 10 százalékkal (75,4-ről 65,2 százalékra) esett vissza a homoszexuális szomszédok elutasítása, majd 2008-ban ez az arány csupán 59,3 százalékra módosul. Így 2008-ra a két ország között jelentős különbség alakul ki: míg Romániában továbbra is a lakosság több mint a fele elutasítja a homoszexuális szomszédok gondolatát, addig Magyarországon a megkérdezetteknek kevesebb, mint az egyharmada számol be ugyanerről. A majdnem húsz éves időszakot tekintve továbbra is a kábítószer-fogyasztók, az erősen iszákosok és a büntetett előéletűek szere-

¹⁹ A táblázatban szereplő országok a következők: TR=Törökország, LT=Litvánia, RO=Románia, BG=Bulgária, PL=Lengyelország, EE=Észtország, LA=Lettország, SI=Szlovénia, SK=Szlovákia, HU=Magyarország, PT=Portugália, CZ=Csehország, IT=Olaszország, M=Málta IE=Írország, DE=Németország, FI=Finnország, UK=Egyesült Királyság, NL=Hollandia, BE=Belgium, SE=Svédország, FR=Franciaország, DK=Dánia, ES=Spanyolország, IS=Izland.

pelnek a leginkább elutasított csoportok között mindkét országban: a kérdezettek több mint fele 2008-ban sem szeretne ilyen csoportokba tartozókat a szomszédjában látni.

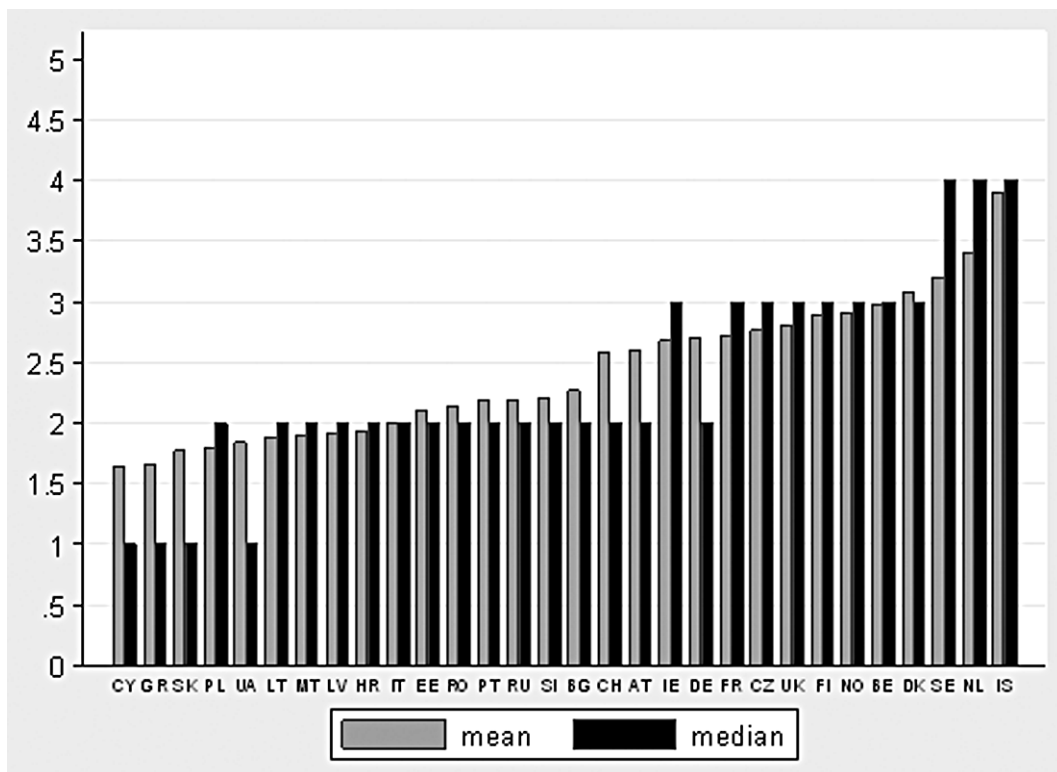
3. táblázat. *Szomszédpreferenciák Magyarországon és Romániában nemek szerinti bontásban (1990 és 2008)*²⁰

Magyarország	1990			2008		
	Átlag (%)	Nők (%)	Férfiak (%)	Átlag (%)	Nők (%)	Férfiak (%)
Büntetett előéletűek	77,3	81,2	73	50	53,5	46,1
Más fajhoz tartozók	22,9	22,7	23,2	9	8,1	9,9
Szélsőbaloldaliak	21	16,9	25,5	11,5	8,4	14,9
Erősen iszákosak	81,5	84,9	77,8	57	59,3	54,5
Szélsőjobboldaliak	20,3	16,3	24,7	12,7	9,1	16,6
Nagycsaládosok	7,4	6,5	8,3	4,7	5,8	3,4
Érzelmileg bizonytalanok	23,4	23	23,9	13,8	13,1	14,7
Muzulmánok	18,3	19,2	17,4	11	10,4	11,7
Bevándorlók, külföldiek	22,2	23	21,3	15,2	15,1	15,4
AIDS-esek	65,9	68,9	62,6	30,6	30,1	31,2
Kábítószeresek	83,6	86,8	80,1	64	64,3	63,7
Homoszexuálisok	75,3	74,1	76,6	29,5	25,1	34,2
Zsidók	10,3	10,8	9,8	6,4	5,2	7,7
Cigányok	-	-	-	38,7	38,6	38,8
Keresztények	-	-	-	2,1	2,4	1,8
Románia	1990			2008		
	Átlag (%)	Nők (%)	Férfiak (%)	Átlag (%)	Nők (%)	Férfiak (%)
Büntetett előéletűek	66,8	71,1	62,3	55,5	54,8	56
Más fajhoz tartozók	27,7	27,7	27,7	21,1	20,7	21,5
Szélsőbaloldaliak	45,1	43,3	46,9	24,6	22,8	26,6
Erősen iszákosak	79,1	84	74,1	62,7	65,4	59,8
Szélsőjobboldaliak	42,2	39,6	45	23	21,5	24,7
Nagycsaládosok	21,6	21,7	21,5	16,5	18	15
Érzelmileg bizonytalanok	64	65,6	62,5	45	44,3	45,7
Muzulmánok	34,4	33,5	35,4	22,7	23,3	22,1
Bevándorlók, külföldiek	30,1	29,9	30,4	20,9	20,9	20,9
AIDS-esek	65,8	68,4	63,1	39,5	39,7	39,2
Kábítószeresek	76	77,8	74,1	60,4	60,5	60,4
Homoszexuálisok	75,4	77,4	73,4	54,1	53	55,3
Zsidók	28,1	28,5	27,8	18	17,3	18,8
Cigányok	-	-	-	43,7	42,1	45,2
Keresztények	-	-	-	14,2	14,4	14

Forrás: European Values Study 1990 és 2008, saját számítás

20 A táblázatban az elutasítók arányát tüntettük föl.

Az EVS utolsó hullámában, azaz a 2008-as adatfelvételben szerepelt először a homoszexuális párok örökbefogadásával kapcsolatos kérdés, amit Magyarországon sajnos nem sikerült a megfelelő módon föltenni, ezért a magyar adatokat ki kellett hagynunk az európai összehasonlításból. Az 3. ábrán, ahol a „*Lehetővé kellene tenni, hogy homoszexuális párok gyermekeket fogadhassanak örökbe*” kijelentéssel való egyetértés mértékét mutatjuk be 30 európai országban, az általunk vizsgált két ország közül csak Románia szerepel.

3. ábra. Egyetértés a „*Lehetővé kellene tenni, hogy homoszexuális párok gyermekeket fogadhassanak örökbe*” kijelentéssel 30 európai országban (1 – teljes elutasítás; 5 – teljes egyetértés)

Forrás: European Values Study 2008, saját számítás

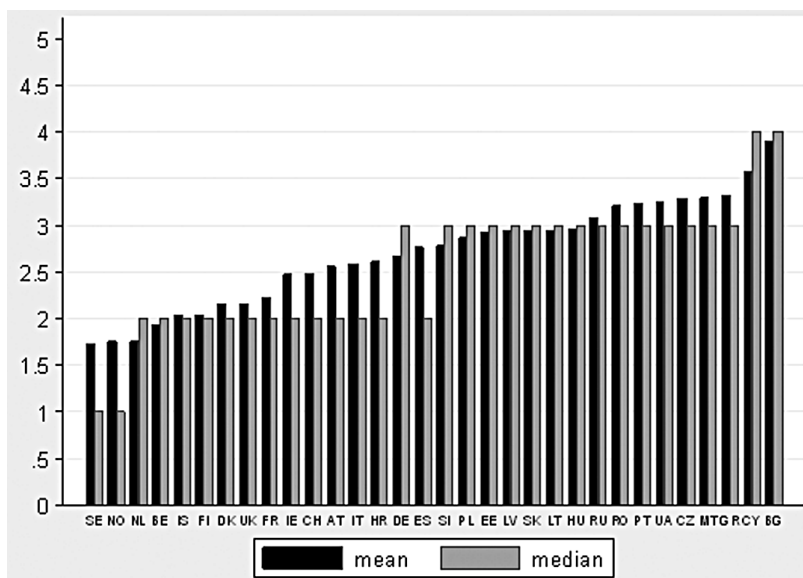
Ugyanebből az okból a 4. táblázatban is csak azt tudjuk bemutatni, hogy Magyarországon közel olyan arányban fogadják teljes egyetértéssel (illetve utasítják el teljesen) a „*Homoszexuális pároknak nem szabadna gyermekeket örökbe fogadniuk*” kijelentést, mint amilyen arányú Romániában a „*Lehetővé kellene tenni, hogy homoszexuális párok gyermekeket fogadhassanak örökbe*” kijelentés teljes elutasítása (illetve teljes támogatása). Arra mindenesetre ezeknek az adatoknak az alapján is következtethetünk, hogy mindkét országban a válaszadók többsége kifejezetten elutasítónak tűnik az azonos nemű párok általi közös örökbefogadás lehetőségének megteremtése tekintetében.

4. táblázat. *A homoszexuális párok általi örökbefogadás lehetővé tételének megítélése Magyarországon és Romániában (%)*

EVS – 2008	Homoszexuális pároknak nem szabadna gyermekeket örökbe fogadniuk	Lehetővé kellene tenni, hogy homoszexuális párok gyermekeket fogadhassanak örökbe
	Magyarország	Románia
Teljesen egyetért	39,7	5,5
Egyetért	24,4	10,6
Egyet is ért meg nem is	19,1	15,8
Nem ért egyet	12,0	28,8
Egyáltalán nem ért egyet	4,8	39,4
Összesen	100,0	100,0

Forrás: European Values Study 2008, saját számítás

A 2008-as EVS-adatokat feldolgozó egyik korábbi elemzésünkben (Takács – Szalma 2013) arra az eredményre jutottunk, hogy a gyermekvállalásra a társadalommal szembeni kötelességként tekintő magyar válaszadók elutasítóbbak voltak az azonos nemű párok általi örökbefogadással szemben is. A 4. ábrán bemutatott eredmények azt tükrözik, hogy a magyar és a román válaszadók az itt vizsgált 32 európai ország átlagát meghaladó mértékben értenek egyet a gyermekvállalás társadalommal szembeni kötelességként való értelmezésével. Az ábrán az is jól látható, hogy ebben a kérdésben Európa megosztott: az egyébként a legmagasabb európai termékenységi arányokkal jellemezhető északi országokban, például Norvégiában, Svédországban vagy Hollandiában, értenek legkevésbé egyet ezzel az értelmezéssel, miközben az európai átlagnál általában jóval alacsonyabb termékenységi rátával jellemezhető kelet-, illetve dél-európai országokban gondolják leginkább úgy a kérdezettek, hogy a gyermekvállalás társadalmi kötelesség lenne.

4. ábra. *A gyermekvállalás a társadalommal szembeni kötelesség* (1=egyáltalán nem ért egyet; 5=teljesen egyet ért). Forrás: European Value Study 2008

A 5. táblázatban összefoglalt keresztátala-eredmények szerint mindkét országban szignifikáns a kapcsolat a gyermekvállalásnak a társadalommal szembeni kötelezettségként való értelmezése és az azonos nemű párok általi örökbefogadás megítélése között. Akik kevésbé értenek egyet a gyermekvállalás társadalmi kötelezettség jellegével, azok elfogadóbbak az azonos nemű párok általi örökbefogadás lehetőségének megteremtésével.

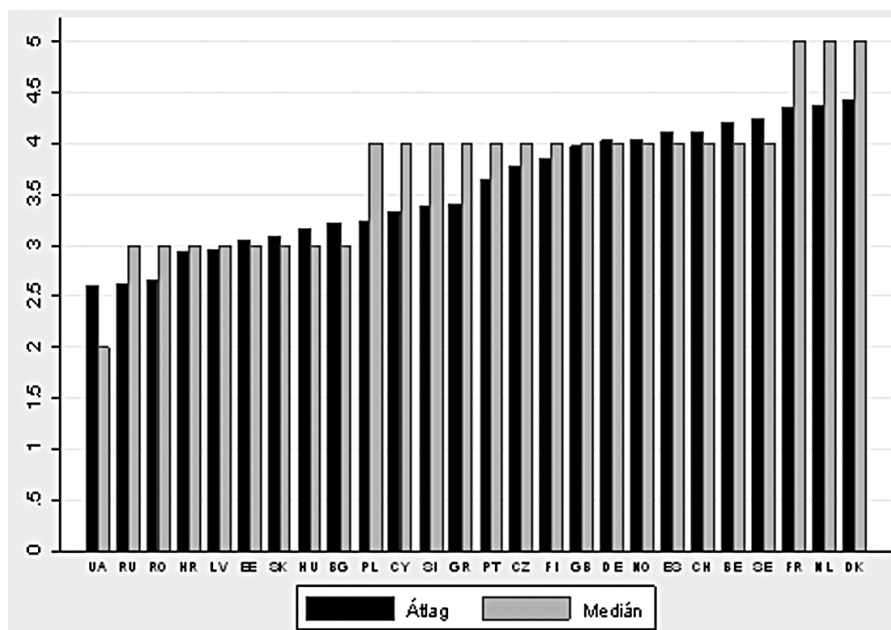
5. táblázat. *A társadalommal szembeni kötelezettségként felfogott gyermekvállalás és az azonos nemű párok általi örökbefogadás megítélése közötti összefüggések (%)*

	A gyermekvállalás a társadalommal szembeni kötelezettség	Magyarország: Homoszexuális pároknak nem szabadna gyermekeket örökbe fogadni				
		teljesen egyetért	egyetért	is-is	nem ért egyet	egyáltalán nem ért egyet
	teljesen egyetért	13,9	7,3	8,5	4,2	21,2
	egyetért	12,5	23,6	20,1	33	16,3
	is-is	20,8	20,2	31,8	25,5	25,1
	nem ért egyet	13,9	38,2	31,5	31,3	24,1
	egyáltalán nem ért egyet	38,9	10,7	8,1	6,1	13,2
	Összesen	100	100	100	100	100
Sig.=0,000		Románia: Lehetővé kellene tenni, hogy homoszexuális párok gyermekeket fogadhassanak örökbe				
	teljesen egyetért	38,7	14,3	9,7	11,5	18,4
	egyetért	29,3	49,7	24,9	24,3	22,6
	is-is	13,3	13,6	43,3	34,5	28,8
	nem ért egyet	12	18,4	12,9	22,5	15,2
	egyáltalán nem ért egyet	6,7	4,1	9,2	7,2	15
	Összesen	100	100	100	100	100
Sig.=0,000						

Forrás: European Values Study 2008, saját számítás

A „Hagyni kell, hogy a meleg férfiak és a leszbikus nők szabadon éljék az életüket melegként és leszbikusoként úgy, ahogy akarják” ESS-változó 2008-as eredményeit az 5. ábrán mutatjuk be. Látható, hogy a meleg férfiak és a leszbikus nők elfogadottsága Romániában és Magyarországon egyaránt elmarad a vizsgált európai országok átlagától: különösen néhány észak- és nyugat-európai országhoz viszonyítva tűnik alacsonynak az elfogadás mértéke. Magyarországon 2002 és 2010 között, Romániában pedig 2006 és 2008 között alig mozdultak el a változó átlagértékei,²¹ míg a legtöbb észak- és nyugat-európai országban az átlagértékek növekedési trendje figyelhető meg 2002 óta (erről részletesebben ld. Takács–Szalma 2014).

21 A magyar átlagértékek így alakultak: ESS 1. hullám (2002) – 3,21; ESS 2. hullám – 3,17; ESS 3. hullám – 3,2; ESS 4. hullám – 3,16; ESS 5. hullám – 3,31; a romániai átlagértékek pedig így: ESS 3. hullám – 2,53; ESS 4. hullám – 2,66.

5. ábra. A meleg férfiak és a leszbikus nők társadalmi elfogadottságának átlagértékei 26 európai országban (1=egyáltalán nem ért egyet; 5=teljesen egyet ért)

Forrás: European Social Survey 2008–2009, saját számítás

Végül a 6. és a 7. táblázatban közöljük a lineáris és logisztikus regressziós modellek keretében vizsgált regressziós együtthatókat, melyek segítségével arra keressük a választ, hogy milyen tényezők magyarázhatják a homoszexualitással kapcsolatos attitűdök alakulását a két országban.

6. táblázat. A melegek és leszbikusok társadalmi elfogadottsága Magyarországon és Romániában: Lineáris regresszióból származó regressziós együtthatók

		A) Függő változó: Hagyni kell, hogy a meleg férfiak és a leszbikus nők szabadon éljék az életüket melegeként és leszbikusoként úgy, ahogy akarják	
Magyarázó és kontrollváltozók		A) Magyarország	A) Románia
Nem (Nők)		0,12	-0,01
Kor		-0,01***	-0,02***
Településtípus	nagyváros	Ref.	Ref.
	nagyváros elővárosa	-0,33	-0,43
	város/kisváros	-0,13	0,15
	faluközség	-0,9	0,03
	tanya	-0,38	0,06

Iskolai végzettség	alapfokú	-0,14	0,02
	középfokú	Ref.	Ref.
	felsőfokú	-0,17	0,11
Felekezet	római katolikus	-0,07	-0,53**
	protestáns	-0,13	-0,64**
	keleti ortodox	-	-0,26*
	egyéb	-0,27	-0,28
	nem tartozik semmilyen felekezethez	Ref.	Ref.
Szertartásra járás gyakorisága	hetente többször	Ref.	Ref.
	hetente egyszer	0,54*	0,01
	havonta legalább egyszer	0,74**	0,03
	csak nagyobb vallási ünnepeken	0,93***	0,13
	soha	0,91***	0,18
Ha kevés a munkalehetőség, a férfiaknak elsőbbséget kellene élvezniük a munkavállalásban	teljesen egyetért	Ref.	Ref.
	egyetért	0,02	0,49***
	is-is	-0,04	0,3**
	nem ért egyet	0,18	0,25*
	egyáltalán nem ért egyet	0,13	0,37***
Saját élettel való elégedettség ²²		-0,01	-0,02
Demokrácia működésével való elégedettség		0,01	-0,02
Politikai nézet ²³		-0,01	0,01
Az ország kulturális életét inkább gazdagítják a más országból származó emberek, akik idejönnek élni.		0,06***	0,07***
Megfigyelések száma		1379	1880
R négyzet		0,088	0,102

Forrás: European Values Study 2008, saját számítás

1.: *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

22 Az ESS-ben a „Mindent összevetve mennyire elégedett mostani életével?” kérdésre egy tizenegy fokú skálán lehetett válaszolni, ahol a 0 teljes elégedetlenséget, a 10 pedig teljes elégedettséget jelzett.

23 Az ESS-ben a következő változó szerepelt: *A politikában az emberek gyakran beszélnek „bal-” és „jobb-oldalról”. Hol helyezné el önmagát ezen a skálán, ahol a „0” a baloldalt, a „10” a jobboldalt jelenti?*

A 6. táblázatban közölt A) modell függő változója, a *„Hagyni kell, hogy a meleg férfiak, és a leszbikus nők szabadon éljék az életüket melegeként és leszbikusoként úgy, ahogy akarják”* a 2008-as ESS-adatbázisból származik. E kérdésre Romániában és Magyarországon a megkérdezettek több mint 10 százaléka nem adott érvényes választ: ez a válaszmegtagadási arány magasnak számít, hiszen a kevésbé érzékeny kérdéseknél a nem érvényes válaszok aránya 4-5 százalék között maradt mindkét országban. A demográfiai kontrollváltozók közül sem a nemnek, sem a településtípusnak, sem pedig az iskolai végzettségnek nem volt szignifikáns hatása egyik országban sem, miközben az életkor emelkedésével csökkenni kezd a tolerancia mindkét vizsgált országban. A két dimenzióban mért vallásosság tekintetében a felekezethez tartozásnak csak Romániában, míg a vallási szertartás látogatási gyakoriságának csak Magyarországon volt szignifikáns hatása. Romániában a felekezethez nem tartozókhoz képest a protestánsok, a katolikusok és a keleti ortodoxok is kevésbé elfogadó attitűddel rendelkeztek. Ugyanakkor Magyarországon a vallási szertartások minél ritkább látogatása egyre elfogadóbb attitűddel járt.

A nemi szerepekkel kapcsolatos magyarázó változónak csak Romániában lett szignifikáns hatása: akik kevésbé értenek egyet azzal, hogy a férfiaknak elsőbbséget kell élvezniük a munkapiacra, azok inkább elfogadók a meleg és leszbikusok irányában. Sem a saját étellel, sem a demokrácia működésével kapcsolatos kérdésnek nem volt szignifikáns hatása egyik országban sem. Szintén nem tudtuk kimutatni a bal-jobboldali politikai orientációs skálán való elhelyezkedés hatását. Ellenben a bevándorlók kultúrára gyakorolt hatásának megítélése mindkét országban szignifikánsan hatott: azaz akik úgy látják, hogy a bevándorlók gazdagítják a kulturális életet, elfogadóbb attitűddel fordultak a meleg és a leszbikusok felé is.

A 6. táblázatban közölt B) és C) modellek függő változói közül a homoszexualitás megengedhetőségére vonatkozó kérdésre a romániai és a magyarországi kérdezettek 5 százaléka nem válaszolt. Ugyanakkor a homoszexuális szomszédpreferenciával kapcsolatos kérdés tekintetében a két országban eltérő válaszadási hajlandóság figyelhető meg: Magyarországon a kérdezettek kevesebb, mint 1 százaléka nem válaszolt, Romániában viszont a kérdezettek közel 8 százaléka tagadta meg a válaszadást.

A B) modellben a demográfiai kontrollváltozók közül a nemnek csak Magyarországon lett szignifikáns hatása: a nők inkább elfogadóak, mint a férfiak. Az életkor azonban mindkét országban szignifikánsan hatott: az életkor növekedésével csökkenni látszik a homoszexualitás iránti engedékenység. Az iskolai végzettségnek nem volt szignifikáns hatása, míg településtípus tekintetében egyedül Magyarországon az 500 ezer főnél nagyobb lélekszámú településen, azaz Budapesten szignifikánsan elfogadóbbak a kérdezettek, mint a referenciaként választott 2000 főnél kisebb lélekszámú településeken élők.

7. táblázat. A homoszexualitás „megengedhetősége” és homoszexuális szomszédpreferencia Magyarországon és Romániában Lineáris és logisztikus regresszióból származó standardizált regressziós együtthatók

		B) Függő változó: „Megengedhetőnek” tartja a homoszexualitást		C) Függő változó: Nem szeretne homoszexuális szomszédot	
Magyarázó és kontrollváltozók		B) Magyarország	B) Románia	C) Magyarország	C) Románia
Nem (Nők)		0,62***	-0,19	-0,52***	-0,05
Kor		-0,03***	-0,01***	0,004	0,01**
Településtípus	kisebb, mint 2000 fős	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
	2000–5000	-0,21	-0,18	-0,15	-0,16
	5000–10000	-0,51	0,4	0,2	-0,73
	10000–20000	-0,49	0,001	-0,82*	-0,56
	20000–50000	-0,03	-0,24	-0,19	-0,91*
	50000–100000	0,41	-0,49	-0,52*	-0,04
	100000–500000	0,29	-0,38	0,13	-0,66
	nagyobb, mint 500 000 fős	0,76**	-0,37	-0,76**	-0,52
Iskolai végzettség	alapfokú	-0,34	-0,07	0,17	0,34
	középfokú	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
	felsőfokú	0,22	0,3	-0,32	-0,03
Felekezete	római katolikus	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
	protestáns	0,06	-0,54	0,31	0,05
	keleti ortodox	-	-0,46	-	0,62*
	egyéb	-0,59	-0,81	0,62	1,02*
	nem tartozik semmilyen felekezethez	0,09	-0,04	0,0001	0,06

Szertartásra járás gyakorisága	hetente többször	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
	hetente	0,85	0,14	0,25	-0,51
	havonta	1,46	0,28	0,23	-0,57
	csak bizonyos ünnepekkor	1,8*	0,08	0,29	-0,5
	évente	1,9*	0,26	-0,09	-0,46
	ritkábban mint évente vagy soha	2,15*	0,36	-0,09	-0,38
Demokrácia működésével való elégedettség	nagyon elégedett	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
	inkább elégedet	0,93	-0,71	0,51	0,85
	nem nagyon elégedett	0,96	-0,68	0,79	1,02
	egyáltalán nem elégedett	1,08	-0,79*	0,9	1,48**
Ha kevés a munkahely, a férfiaknak több joguk van a munkához, mint a nőknek	egyetért	0,86	0,28	1,6*	-0,1
	is-is	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
	nem ért egyet	1,01	0,56****	1,3	-0,55**
Saját életével való elégedettség ²⁴		0,06*	-0,06*	-0,06*	0,06*
Politikai nézet ²⁵		-0,05	0,05	0,02	-0,05
Egy ország kulturális életét nem veszélyeztetik a bevándorlók		0,21***	-0,02	-0,08***	0,01
Megfigyelések száma		1461	1400	1491	1377
R négyzet		0,159	0,076	0,08	0,057

Forrás: Saját számítás

1.: *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001; Forrás: European Values Study 2008, saját számítás

24 Az EVS-ben a „Mindent egybevetve, összességében mennyire elégedett jelenlegi életével?” kérdésre egy tízfokú skálán lehetett válaszolni, ahol az 1 teljes elégedetlenséget, a 10 pedig teljes elégedettséget jelzett.

25 Az EVS-ben a következő változó szerepelt: *Politikai kérdésekben az emberek beszélnek „bal”, illetve „jobb” oldalról. Ön általában véve hová helyezné el a saját nézeteit ezen a skálán [ahol az „1” a baloldalt, a „10” a jobboldalt jelenti]?*

A felekezethez tartozásnak itt egyik országban sem volt szignifikáns hatása, ellenben a szeretásra járási gyakoriság tekintetében, akárcsak az előző modellben, Magyarországra vonatkozóan szignifikáns hatást találtunk. A demokráciával való elégedettség tekintetében egyedül Romániában találtunk szignifikáns hatást: itt a demokrácia működésével nagyon elégedettekhez képest az egyáltalán nem elégedettek kevésbé engedékenyek a homoszexualitás irányában is. A saját étellel való elégedettséget vizsgálva a két országban ellentétes hatást találtunk: Magyarországon minél elégedettebb valaki a saját életével, annál elfogadóbb, míg Romániában éppen ellenkező előjelű összefüggés figyelhető meg.

Míg a politikai nézeteknek nem volt szignifikáns hatása egyik országban sem, addig a bevándorlókkal kapcsolatos pozitív attitűdök Magyarországon pozitívan hatnak a meleg és leszbikus elfogadására. A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdnek pedig Romániában volt szignifikáns hatása: akiknek kevésbé tradicionálisak a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdjeik, azok nagyobb eséllyel tartják „megengedhetőnek” a homoszexualitást.

A társadalmi távolság mérésére szolgáló C) modellben a nemnek szintén csak Magyarországon volt szignifikáns hatása: a nők ebben a tekintetben is elfogadóbbnak bizonyultak, mint a férfiak. Ellenben az életkornak csak Romániában lett szignifikáns hatása: az életkor növekedésével egyre nagyobb eséllyel említették a válaszadók, hogy nem szeretnék, ha a szomszédjukban homoszexuálisok élnének. Településtípus szerint Magyarországon a nagyobb településeken élők kisebb eséllyel számoltak be arról, hogy nem szeretnének homoszexuális szomszédot, mint a referenciacsoportnak választott legkisebb lélekszámú településeken élők. Romániában a 20 és 50 ezer közötti települések bizonyultak a leginkább elfogadónak. Az iskolai végzettségnek egyik országban sem volt szignifikáns hatása a vizsgált kérdésre.

A vallásossággal kapcsolatos változók tekintetében csak a felekezethez tartozásnak lett hatása, és annak is csak Romániában, ahol a referenciacsoportként választott katolikusokhoz képest az ortodox egyházhoz és az egyéb egyházakhoz tartozók kevésbé szívesen élnének homoszexuálisok szomszédságában.

A B) modell eredményeihez hasonlóan úgy tűnt, hogy akik Romániában kevésbé elégedettek a demokrácia működésével, azok elutasítóbbak a homoszexuális szomszédok irányában is. A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök is csak Romániában bizonyultak fontosnak: azok, akik nem értenek egyet azzal, hogy a férfiaknak elsőbbségük van a munkaerőpiacon, kevésbé elzárkózóak a homoszexuális szomszédoktól. Ugyanakkor, a bevándorlók miatt aggódalmaskodóbb attitűdnek ismét csak Magyarországon lett hatása: úgy tűnt, hogy a bevándorlók felé nyitottabban viszonyulók a homoszexuális szomszéd kérdéskör felé is elfogadóbbak.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

A leíró statisztikai eredmények alapján elmondható, hogy Románia és Magyarország a homoszexualitás „megengedhetősége”, a homoszexuális szomszédválasztás, a homoszexuális párok általi örökbefogadás, valamint a meleg férfiak és a leszbikus nők elfogadása tekintetében a kevésbé nyitott országok közé tartozik a mai európai mezőnyben. Európa földrajzi és geopolitikai peremén ugyan található még ennél is kevésbé nyitott országok (többek között itt említhető Oroszország vagy Törökország), de valószínűleg bátran állítható, hogy a legtöbb észak- és nyu-

gat-európai országot a magyarországinál és a románianál elfogadóbb légkör jellemmez. Emellett empirikusan alátámasztható, hogy a 21. század elején Romániához viszonyítva Magyarország jobban teljesít a homoszexualitás „megengedhetőségét”, a homoszexuális szomszédválasztási preferenciákat, valamint a meleg férfiak és a leszbikus nők elfogadását tekintve, ugyanakkor a homoszexuális párok általi örökbefogadás tekintetében a romániai és a magyarországi válaszadók nyitottsága hasonlóan korlátozott mértékűnek tűnik. Ez utóbbi kérdéskörrel kapcsolatban azért nehéz megalapozott következtetést levonni, mivel a két országban különbözőképpen tették föl a homoszexuális párok örökbefogadási lehetőségének megteremtésével való egyetértést firtató kérdést: Magyarországon sikerült az EVS-ben szereplő eredeti verzióval ellentétes értelmű kijelentést alkotva ellehetetleníteni a további összehasonlító elemzéseket.

A regressziós modellek eredményeit áttekintve be kell vallanunk, hogy a hipotéziseinkben megfogalmazott várt hatások legtöbbje nem működött egyszerre az általunk vizsgált A, B és C modellek mindegyikében. Ugyanakkor a kontrollváltozók közül az életkor és a vallásosság (illetve a vallásosságnak legalább az egyik dimenziója: tehát a felekezeti hovatartozás vagy a vallási szertartások látogatásának gyakorisága), a magyarázó változók közül pedig a nemi szerepekkel és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök mutatkoztak a leghatásosabbnak a két ország összehasonlítása során.

A homoszexualitással kapcsolatos attitűdöket vizsgáló kutatások legtöbbje nemzetközi adatbázisok (ESS EVS, Eurobarometer) alapján számos európai ország összehasonlítását tűzi célul: ám ezekben az összehasonlító elemzésekben esetenként olyan országcsoporthatározást alkalmaznak, ami – bizonyos mértékig elkerülhetetlen módon – homogenizálja az egyes országcsoporthatározatokat alkotóelemeket. Máskor annak lehetünk tanúi, hogy egy-egy tanulmány a helyi sajátosságok behatásos ismeretére építve egy adott ország jellemzőire fókuszál. E tanulmányban arra vállalkoztunk, hogy egy régió belül két szomszédos országot hasonlítsunk össze, amire viszonylag ritkán kerül sor. Eredményeink rávilágítottak arra, hogy – bár a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok szerint mindkét ország kevésbé elfogadó a homoszexualitás, illetve a leszbikusok és a meleg irányában – a két ország között jelentős különbségek fedezhetők fel nem csupán a jogi háttér kialakulásában, de a személyes attitűdök tekintetében is.

Jelen vizsgálatunk során számos korlátozó tényezővel kellett számolnunk. A nagymintás survey-kutatások legtöbbjéhez hasonlóan az egyik legfontosabb korlát abból ered, hogy a mérőeszközök adottak és a készen kapott változók nem mindig mérik azt és úgy, ami iránt a kutatók igazán érdeklődnének. Például a rendelkezésre álló változók nem teszik lehetővé, hogy a társadalmi elfogadottságot és az azonos nemű párok általi örökbefogadás megítélését külön vizsgálhassuk a meleg férfiak és a leszbikus nők tekintetében. A jövőben arra törekszünk (és mindkét országban erre biztatjuk a téma iránt érdeklődő társadalomkutatókat is), hogy a kérdésköröket minél részletesebben és minél szenzitívebb eszközökkel vizsgáljuk tovább – többek között akár kvalitatív adatok gyűjtésével és elemzésével, mely különösen az azonos nemű párok gyermekvállalásának jobb megismeréséhez járulhatna hozzá.

BIBLIOGRÁFIA REFERENCES

1. Akker, Hanneke van den – Ploeg, Rozemarijn Van Der – Scheepers, Peer (2013). Disapproval of Homosexuality: Comparative Research on Individual and National Determinants of Disapproval of Homosexuality in 20 European Countries. *International Journal of Public Opinion Research* 25(1): 64–86.
2. Carstocea, Sinziana (2010). Romania. In: Stewart, Chuck (ed.): *The Greenwood Encyclopedia of LGBT Issues Worldwide*. Greenwood Press, Santa Barbara, CA – Oxford, 347–356.
3. Farkas Lilla (2001). Nice on Paper: The Aborted Liberalisation of Gay Rights in Hungary. In: Wintemute, Robert – Andenaes, Mads T. (eds.) *Legal Recognition of Same-Sex Partnerships. A Study of National, European and International Law*. Hart Publishing, Oxford, 563–574.
4. Fraser, Nancy (1997). *Justice Interruptus. Critical Reflections on the “Postsocialist” Condition*. Routledge, New York & London
5. Herek, Gregory M. (1984). Beyond “homophobia”: A social psychological perspective on attitudes toward lesbians and gay men. *Journal of Homosexuality*. 10. (1/2). 1–21.
6. Herek, Gregory M. (2004). Beyond “Homophobia”: Thinking About Sexual Prejudice and Stigma in the Twenty-First Century. *Sexuality Research & Social Policy* 1. (2). 6–24.
7. Long, Scott (1999). Gay and Lesbian Movements in Eastern Europe. Romania, Hungary, and the Czech Republic. In: Adam, Barry D. – Duyvendak, Jan Willem – Krouwel, André (eds.): *The Global Emergence of Gay and Lesbian Politics: National Imprints of a World-wide Movement*. Temple University Press, Philadelphia, 242–265.
8. Long, Scott (2007). Az egyenlő bánásmód gyakorlatai. Új Mandátum Kiadó, Budapest <http://mek.oszk.hu/06600/06652/06652.pdf>
9. Takács Judit – Szalma Ivett (2011). Homophobia and same-sex partnership legislation in Europe. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*. 30. (5). 356–378.
10. Takács Judit – Szalma Ivett (2012). Homofóbia és az azonos nemű partnerkapcsolatok intézményesítettsége Európában. *Szociológiai Szemle*. 22. (1). 61–88. http://www.szociologia.hu/dynamic/szem_tj_szi.PDF
11. Takács Judit – Szalma Ivett (2013). Az azonos nemű párok általi örökbefogadással kapcsolatos attitűdök Magyarországon. *SOCIO.HU*(7). 1–33. http://www.socio.hu/7pdf/1takacs_szalma.pdf
12. Takács Judit – Szalma Ivett (2014). Gays in the Neighborhood? European Attitudes about Homosexuality a Quarter Century after the Fall of the Soviet Union. *Reviews & Critical Commentary (CritCom): A Forum for Research & Commentary on Europe*, May 8:1–8. <http://councilforeuropeanstudies.org/critcom/gays-in-the-neighborhood-european-attitudes-about-homosexuality-a-quarter-century-after-the-fall-of-the-soviet-union/>
13. Young, Iris M. (1990). *Justice and the Politics of Difference*. Princeton University Press, Princeton.